

Doświadczenie aksjologiczne jako wyraz równowagi pomiędzy subiektywnym czuciem wartości a ich obiektywnym charakterem

Próba naukowego, teoretycznego opisu doświadczenia aksjologicznego nie ujmuje istoty tego doświadczenia. Doświadczenie wartości nie stanowi bowiem aktu poznawczego w sensie ścisłym. To dzięki sferze emocjonalnej, intencjonalnemu ukierunkowaniu uczuć, człowiek doświadcza wartości w sposób źródłowy, bezpośredni. Doświadczenie wartości ma przez to wymiar ściśle podmiotowy. Jednocześnie w przeżyciu tym podmiot doświadcza przedmiotowego obiektywizmu aksjologicznych fenomenów. W opracowaniu podjęty zostaje wysiłek wykazania, że jednoczesna odrębność zarówno bieguna podmiotowego, jak też przedmiotowego oraz ich synchroniczna, wzajemna zależność wyrażają antynomiczny charakter doświadczenia aksjologicznego. Cel pracy stanowi uzasadnienie tezy, że doświadczenie wartości jest wyrazem równowagi pomiędzy tymi aporiami – subiektywnym czuciem wartości przez podmiot z jednej strony oraz obiektywną naturą aksjologicznych fenomenów z drugiej strony.

Wprowadzenie

Ludzkie doświadczenia cechuje ambiwalentny charakter. Właściwie każdy wymiar życia człowieka da się ująć w postaci wewnętrznych aporii, paradoksów. Z jednej strony jest on bowiem przekonany o właściwej sobie

tożsamości, ma świadomość własnej podmiotowości. Z drugiej strony zaś nieustannie doświadcza czynników zewnętrznych, transcenduje siebie i w ten sposób ujmuje świat rozmaitych przedmiotów¹. Wydaje się, że również doświadczenie aksjologiczne jest wyrazem wewnętrznej antynomii. Bez ambiwalentnego charakteru nie można go bowiem właściwie interpretować. Podjęty problem badawczy ma na celu podkreślenie z jednej strony odrębności, z drugiej zaś współzależności kategorii zarówno subiektywizmu, jak i obiektywizmu w analizie doświadczenia aksjologicznego.

Niniejsza praca jest próbą zarysu podmiotowo-przedmiotowej specyfikacji doświadczenia wartości. Próba ta dokonuje się w obrębie metody fenomenologicznej, w tym głównie myśli Maksa Schelera. Świadomie pomija ona wiele istotnych i niewątpliwie powiązanych z tematem kwestii oraz nie precyzuje wielu kluczowych pojęć. Jej zainteresowania nie stanowi choćby opis sposobu istnienia wartości, zagadnienie ich klasyfikacji, wyboru, realizacji czy szersze omówienie problemu teoretycznego poznania wartości. Podjęty temat nie pozwala również na wyczerpujące odniesienia do wieloznaczności terminów bądź rozbieżności pomiędzy takimi pojęciami jak: uczucia – emocje, intencjonalne uczucia – nieintencjonalne stany uczuciowe, czucie wartości – wartościowanie, duchowy – psychiczny

¹ Więcej nt. antynomicznego charakteru ludzkiej egzystencji por. P. Bukowski, *Zgoda między antynomiami – propozycja antropologii „zakorzenienia i emancypacji” w ujęciu Chantal Delsol*, [w:] *Filozofia a praktyka*, L. Kopciuch (red.), Lublin 2015, s. 255-274.

charakter czucia wartości. Opracowanie to pozostawia na boku również ważny dyskurs na temat tego, czy w ramach czucia wartości mowa jest wyłącznie o intencjonalnych uczuciach, czy może należałoby tutaj także podjąć analizy dotyczące preferowania wartości oraz roli miłości w doświadczeniu aksjologicznym. Wyjaśnienie przywołanych zagadnień znacznie zwiększyłoby objętość tego artykułu.

Ogólna charakterystyka doświadczenia aksjologicznego

Doświadczenie jest pojęciem niewątpliwie kluczowym w fenomenologii. Zarówno jako kierunek filozoficzny, jak też jako metoda badań podkreśla ona potrzebę oglądu i opisu tego, co bezpośrednio dane, czyli doświadczone. Doświadczenie ma sens głęboko egzystencjalny. Jest ono bowiem przeżyciem pierwotnym człowieka, tzn. stanowi jego bezpośrednie i wewnętrzne czucie czegoś, pewien pozapojęciowy poznawczy wgląd w naturę, istotę doświadczanego fenomenu². W ten sposób doświadczenie staje się źródłem specyficznej „wiedzy” o fenomenach³. Przedmiotem doświadczenia aksjologicznego są wartości, czyli pierwotne i proste jakości, kwalifikacje przedmiotów, treści formy bycia, „elementarne Co bycia”⁴. Wartości stanowią źródło egzystencjalnego sensu życia człowieka. Doświadczenie wartości jest punktem wyjściowym do rozumienia

ludzkiego bytu oraz jego samorozumienia. Świat wartości stanowi dziedzinę przedmiotów odnoszących się do ludzkiego sposobu doświadczania. Wyłącznie człowiek jest bowiem w stanie doświadczać aksjologicznie oraz odczytywać wewnętrzny sens wartości. Człowiek jest zatem nie tylko istotą wartościującą, zakotwiczoną w świecie wartości, działającą ze względu na nie⁵, ale przede wszystkim jest osobą odczuwającą wartości. Jako swoista osobowość aksjologiczna – poprzez momenty istotnościowe wartości oraz związki istotnościowe⁶ – jest on zdolny do wglądów *a priori*, czyli „poznawania” tego, co w wartościach istotowe. Świat wartości nie prezentuje mu się jako neutralna i niezobowiązująca sfera. „Świat doświadczany w relacjach podmiotowo-przedmiotowych wyznaczonych przez potrzeby podmiotu i własności napotkanych przedmiotów, jawi się ze zdecydowanymi znakami *plus* i *minus*”⁷. Doświadczenie wartości – bez względu na to jak je będziemy interpretować, czy jako byty realne, czy też fenomeny idealne bądź irrealne⁸ – jest wyrazem prawdy, że wszystko z czym człowiek wchodzi w kontakt znamionuje jakieś promieniowanie aksjologiczne, stanowi aksjologiczny horyzont jego życia⁹. „To i tylko to jest nam dane ze *świata*, co pozostaje w jakimś aktualnym lub potencjalnym stosunku do wartości”¹⁰. Dotyczy to zatem zarówno świata nieosobowego, jak i relacji międzyludzkich.

² Por. W. Prusik, *Fenomenologia wartości. Max Scheler i Nicolai Hartmann*, Szczecin 2011, s. 38, 48n.

³ Por. H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum w świecie wartości. Z historii filozofii wartości*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 108.

⁴ Por. J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Kraków 1993, s. 132.

⁵ Por. A. Węgrzecki, *Scheler*, Warszawa 1975, s. 52n.

⁶ Por. tamże, s. 48.

⁷ Z. Majewska, *Kryteria typologii doświadczenia aksjologicznego*, [w:] P. Duchliński (red.), *Dziedzictwo aksjologii fenomenologicznej. Studia i szkice*, Kraków 2011, s. 127; J. Tischner, *Fenomenologia świadomości egotycznej*, [w:] tegoż, *Studia z filozofii świadomości*, Kraków 2006, s. 357n.

⁸ Por. T. Skarżyńska, *Problemy „wglądu w istotę” w fenomenologicznej fazie poglądów filozoficznych Maxa Schelera*, [w:] „Studia Filozoficzne” 4(245) 1986, s. 176; N. Hartman, *Ethik*, Berlin-Leipzig 1926, s. 52; J. Tischner, *Świat ludzkiej nadziei*, Kraków 2005, s. 162.

⁹ Por. A. Węgrzecki, *O poznawaniu drugiego człowieka*, Kraków 1992, s. 113, 118.

Wiedza, której dostarcza doświadczenie wartości jest w pierwszym rzędzie oparta na swoistej emocjonalnej pewności co do faktu przeżywania aksjologicznych fenomenów. Nie chodzi jednak o rodzaj jakiejś refleksyjnej wiedzy o tym przeżywaniu bądź naturze doświadczanych wartości. Doświadczenie aksjologiczne dotyczy bowiem przede wszystkim tajemniczej strony egzystencji człowieka, którą nie sposób wyczerpująco zwerbalizować, czyli adekwatnie wyrazić w kategoriach czysto rozumowych, naukowych. Stąd też wynikają trudności z przekazywalnością tego doświadczenia innym. W jego treść wpisana jest bowiem pewna domagająca się milczenia niewyraźność, niepojmowalność. „Podmiot doświadczenia aksjologicznego wie więcej na poziomie czucia, intuicji niż jest w stanie wyrazić to w systemie zdań wypowiedzianych tak na poziomie opisu swych indywidualnych przeżyć, jak i na poziomie teoretycznego dyskursu aksjologicznego”¹¹.

Rola uczuć

Człowiek jako podmiot doświadczenia aksjologicznego posiada pewne predyspozycje przed-rozumienia. Do takowych należy intencjonalne czucie wartości. „Dotarcie do wartości dokonuje się wprawdzie dzięki funkcjom emocjonalnym, noszącym nazwę

intencjonalnego czucia czegoś”¹². Przeżycie wartości – rodzaj spontanicznej, emocjonalnej intuicji aksjologicznej jest jedynym sposobem bezpośredniego ich ujęcia, „bez jakiegokolwiek pośredniego wyobrażenia, spostrzeżenia czy innych aktów”¹³. Znamienne jest to, że „w samym określeniu przeżywanie wartości mamy wyraźnie wyeksplikowaną prawdę, że źródło informacji o rzeczywistości aksjologicznej jest inne aniżeli w przypadku pozostałych przedmiotów poznania (np. fizyk nie mówi o przeżywaniu cząstek elementarnych)”¹⁴. W doświadczeniu aksjologicznym rolę pierwszoplanową odgrywają uczucia. Doświadczenie to stanowi bowiem przeżycie, którego przedmiot pojawia się dzięki skierowanemu na niego uczuciu. „Każde prawdziwe ujęcie wartości jest zawsze przeżyciem przenikniętym emocjonalnością”¹⁵. Za pośrednictwem przeżywanych uczuć człowiek emocjonalnie odczuwa jakości aksjologiczne poszczególnych przedmiotów, ich metafizyczne jakości, materie konkretnych wartości¹⁶. Uczucia stanowią centrum przeżyć emocjonalnych osoby, a tym samym są najbardziej osobistą, spontaniczną „reakcją” na wartość¹⁷. Dzięki uczuciom możliwe jest osobiste przeżywanie wartości, czyli bezpośrednie, źródłowe uchwycenie (odczucie) ich sensu¹⁸. Intencjonalne ukierunkowanie uczuć nadaje całemu doświadczeniu

¹⁰ J. Tischner, *Fenomenologia świadomości...*, dz. cyt., s. 395.

¹¹ K. Stachewicz, *Doświadczenie aksjologiczne w perspektywie wyrażalności i niewyraźności*, [w]: P. Duchliński, G. Hołub (red.), *Oblicza doświadczenia aksjologicznego. Studia i rozprawy*, Kraków 2011, s. 54.

¹² A. Węgrzecki, *Scheler...*, dz. cyt., s. 57; por. M. Scheler, *Z fenomenologii życia...*, dz. cyt., s. 189.

¹³ P. Orlik, *Wartościowanie a ocenianie*, [w]: T. Buksiński (red.), *Człowiek w świecie znaczeń*, Warszawa 1991, s. 149.

¹⁴ K. Stachewicz, *Doświadczenie aksjologiczne...*, dz. cyt., s. 52n.

¹⁵ Por. A. Siemianowski, *O udziale i roli uczuć w doświadczeniu wartości*, [w]: P. Duchliński, G. Hołub (red.), *Oblicza doświadczenia...*, dz. cyt., s. 34.

¹⁶ Por. K. Stachewicz, *Doświadczenie aksjologiczne...*, dz. cyt., s. 49, 58; W. Wójcik, *Doświadczenie aksjologiczne a filozoficzna kategoria podobieństwa*, [w]: P. Duchliński, G. Hołub (red.), *Oblicza doświadczenia...*, dz. cyt., s. 100.

¹⁷ Reakcja ta nie jest jednak rodzajem „odpowiedzi emocjonalnej”, która nie ma charakteru intencjonalnego. Por. P. Orlik, *Poznanie wartości za pomocą uczuć intencjonalnych – koncepcja Maxa Schelera*, [w]: T. Buksiński (red.), *Prawda i wartości w poznaniu humanistycznym*, Poznań 1992, s. 89n.

wartości charakter osobowy. Bez uczuć oraz poza nimi niemożliwe jest doświadczenie aksjologiczne¹⁹. Istoty wartości nie da się bowiem uchwycić w oderwaniu od bezpośrednich możliwości osobistego odczuwania.

Czucie a poznanie wartości²⁰

Wartości nie stanowią przedmiotów wiedzy czysto teoretycznej, nie dotyczą sfery intelektualnej człowieka. Są natomiast fenomenami, danymi ujmowanymi przez ludzkie doświadczenie. „Sfera tego, co dane, jest znacznie szersza od zakresu danych jedynie myślenia teoretycznego”²¹. Dlatego myślenie jest „ślepe” i „głuche” na wartości²². „Wartości – i to żadnych wartości – nie poznajemy, gdy dopiero o nich myślimy, gdy je definiujemy lub gdy wypowiadamy o nich sądy, lecz właśnie wtedy, gdy je bezpośrednio czujemy sercem, tzn. gdy się wzruszamy tym, co się nam podoba, gdy smucimy się tym, co smutne, a zachwycamy się tym, co budzi nasz zachwyt”²³. Obszarem bezpośredniego oddziaływania wartości jest zatem sfera tego, co określamy mianem serca lub ludzkiej głębi²⁴. Rdzeniem bezpośredniego ujmowania wartości są akty emocjonalne, które uprzedzają wszelką refleksję nad wartościami. Logika uczuć i serca wykazuje niezależność

od logiki rozumu²⁵. „Zasadniczą cechą uczucia, różniącą je w sposób istotny od rozumu, jest to, że nie posiada ono zdolności przedstawiania. Uczucie jest czysto wewnętrznym doznaniem niezdolnym do reprezentacji czegokolwiek zewnętrznego. Jest ono prostym podmiotowym przeżyciem”²⁶. Wartości cechuje istotowy związek z uczuciami, dlatego człowiek je przeżywa, nie poznaje. Zaś odpowiednim nazewnictwem w doświadczeniach aksjologicznych są sformułowania typu: przeżywanie wartości, emocjonalna intuicja wartości czy czucie wartości. W ujmowaniu przedmiotów innych dziedzin, np. w naukach przyrodniczych, sfera emocjonalna nie odgrywa takiego znaczenia. Właściwą metodą tych nauk jest refleksja. W doświadczeniu aksjologicznym zaś udział racjonalności jest destrukcyjny. Samo skierowanie refleksyjnej uwagi na emocjonalne czucie wartości kończy bowiem „proces” tego czucia. Człowiek czując intencjonalnie jakąś wartość nie jest bowiem jednocześnie tego świadom, nie może „widzieć” dokonującego się w nim czucia i synchronicznie je spełniać. W czuciu wartości występuje wyłącznie podmiot odczuwający oraz określona wartość, nic więcej²⁷. „Jeśli np. jestem na wystawie i przyglądam się pewnemu obrazowi, a w przeżyciu pojawia się wartość estetyczna,

¹⁸ Por. M. Scheler, *Z fenomenologii życia emocjonalnego*, [w]: A. Węgrzecki, *Scheler...*, dz. cyt., s. 193n.

¹⁹ Por. H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum...*, dz. cyt., s. 194.

²⁰ W aksjologii fenomenologicznej terminy te często się utożsamia. Poznanie ujmowane jest zatem w kategorii doświadczenia, zaś czucie wartości oznacza ich źródłowe poznanie. Tutaj jednak celowo wyróżniono te dwa pojęcia, by podkreślić różnicę między emocjonalnym i intelektualnym ujmowaniem wartości.

²¹ H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum...*, dz. cyt., s. 295.

²² Por. M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und materiale Wertethik. Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus*, Bern 1954, s. 269; P. Orlik, *Fenomenologia świadomości...*, dz. cyt., s. 51; H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum...*, dz. cyt., s. 207; J. Tischner, *Myślenie według wartości...*, dz. cyt., s. 283n, 300.

²³ A. Siemianowski, *O udziale i roli uczuć...*, dz. cyt., s. 23.

²⁴ Por. tenże, *Wartości „wyższe” i „niższe”*, [w]: W. Galewicz (red.), *Z fenomenologii...*, dz. cyt., s. 82.

²⁵ Por. P. Orlik, *Fenomenologia świadomości...*, dz. cyt., s. 52.

²⁶ H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum...*, dz. cyt., s. 69.

²⁷ Por. P. J. Jagiełło, *Niedokończony spór o antropologię filozoficzną*, Warszawa 2011, s. 46-48; P. Orlik, *Poznanie wartości...*, dz. cyt., s. 90; tenże, *Fenomenologia świadomości...*, dz. cyt., s. 57.

to nie mogę jednocześnie *widzieć* tego, że właśnie doznaję przeżycia, w którym pojawia się wartość estetyczna. Jeśli skieruję uwagę na to, że *obcuję* z wartością estetyczną dzieła, to takie skierowanie uwagi zniszczy przeżycie estetyczne. Intencjonalne czucie wartości estetycznej dzieła wymaga *oddania się* wyłącznie temu dziełu. Jeśli będę się w czasie patrzenia zastanawiał, co mi się tak naprawdę w tym, co widzę, podoba, to nic nie będzie mi się podobało, gdyż skierowanie uwagi uniemożliwi kontakt z wartością estetyczną dzieła²⁸.

Wartości nie da się wywnioskować z czegoś, co nie należy do zjawisk aksjologicznych²⁹. Dlatego ich czucie staje się przedmiotem świadomości refleksyjnej³⁰ dopiero dzięki aktowi przypomnienia. Wszelka próba zaobserwowania uczuć bądź opisu wartości nie może jednak zastąpić bezpośredniego odczuwania, emocjonalnego uchwytowania tych fenomenów. Racjonalnej ocenie towarzyszy bowiem redukcja doświadczanych przedmiotów do kategorii wcześniej poznanych. Wyłącznie teoretyczna refleksja nad wartościami gubi to, co stanowi o oryginalności oraz indywidualności konkretnego doświadczenia aksjologicznego. Nie jest ona także w stanie dotrzeć do tego, co w tym doświadczeniu

jest zasadnicze, chociaż niewyraźne, a mianowicie do intuicji, odczuwania wartości od wewnątrz. „Racjonalizacja dyskursywna doświadczenia aksjologicznego, jego opis obiektywny gubi momenty charakterystyczne dla tego typu doświadczeń (doznawanie, przeżywanie) oraz stwarza dystans i pozbawia intymnego kontaktu z rzeczywistością aksjologiczną”³¹. Taka pozbawiona uczuciowości próba obiektywnego i neutralnego poznania pozbawia wartości ich konstytutywnego sensu. Akty samego rozumu, czyli myślenia i pojęciowego określania (sądy, wnioski) nie są bowiem w stanie dotrzeć do pełnego sensu wartości. Sens ten, dostępny w odczuciu, znamionuje bowiem emocjonalna obiektywność i dlatego nie wymaga on żadnych dopowiedzeń ze strony rozumu. „Kto jednak obiektywne poznanie przypisuje wyłącznie rozumowi, kto wartość poznania racjonalnego łączy jedynie z aktami trzeźwej refleksji, kto za ideał obiektywnego poznania uznaje neutralność – ten zamyka sobie dostęp do właściwego rozumienia emocjonalnej intuicji wartości”³². Czucie aksjologiczne samo w sobie nie stanowi zatem aktu poznawczego w sensie ścisłym, nie jest tożsame z poznaniem wartości z punktu widzenia rozumu³³. Jest ono natomiast warunkiem

²⁸ Tenże, *Wartościowanie...*, dz. cyt., s. 152; por. tenże, *Poznanie wartości...*, dz. cyt., s. 102n.

²⁹ Por. M. Scheler, *Dobra a wartości*, [w:] W. Galewicz (red.), *Z fenomenologii wartości*, Kraków 1988, s. 49.

³⁰ Odmiennej od jej aksjologicznego charakteru (świadomości aksjologicznej), nie zaś w sensie różnicy ontycznej.

³¹ K. Stachewicz, *Doświadczenie aksjologiczne...*, dz. cyt., s. 52.

³² A. Siemianowski, *O udziale i roli uczuć...*, dz. cyt., s. 34n; por. M. Scheler, *Normatywne i deskryptywne znaczenie „ordo amoris”*, [w:] *O miłości. Antologia*, M. Grabowski (red.), Toruń 1998, s. 35.

³³ Podkreśla się czasem, że dopiero rozum poprzez refleksję nad bezpośrednim czuciem wartości oczyszcza doświadczenie aksjologiczne ze złudzeń, konstituuje obiektywny sens wartości, a przez to określa obiektywne racje dla emocjonalnego czucia wartości. W myśl tego poglądu dopiero dystans pomiędzy emocjonalnym czuciem wartości a obiektywną wartością gwarantuje jedność doświadczenia aksjologicznego jako przeżycia osobowego. Autor niniejszego artykułu nie podziela tego zdania. W jego przekonaniu już na poziomie intencjonalnego czucia wartości można bowiem mówić o jedności, obiektywizmie oraz osobowym charakterze doświadczenia wartości. Por. tamże, s. 35.

koniecznym, swoistym *a priori* takiego poznania, w tym sądów i wypowiedzi na temat wartości³⁴.

Podmiotowość doświadczenia aksjologicznego

Emocjonalne czucie wartości jest podstawą świadomości aksjologicznej człowieka, pewnego rodzaju podmiotowego, emocjonalnego zaangażowania w obliczu wartości. Aksjologicznym fenomenom odpowiada określony rodzaj przeżyć emocjonalnych. Z uwagi na to doświadczenie wartości ma zatem podmiotowy, subiektywny charakter³⁵. W doświadczeniu tym rola podmiotowości jest absolutnie kardynalna, konieczna jest obecność sfery życia osobowego człowieka, tego co zostało określone jako „serce”. Tylko podmiot jest bowiem czuły na wartości³⁶. Bez niego świat wartości byłby w ogóle niemożliwy w tym sensie, że nie istniałby „ktoś” zdolny do uchwytowania wartości. Podmiotowość oznacza możliwość pewnego dialogicznego odniesienia, ustosunkowania się do czegoś poza sobą. Wyraża się ona w predyspozycji do transcendowania siebie samej. Poprzez uczucia podmiot „wychodzi” ku przedmiotom swego przeżywania, ich aksjologicznym kwalifikacjom. Uczucia wytrącają go z obojętności, przyciągają jego uwagę oraz zawieszają

pewną „mechanikę” jego codziennego życia, immanentną logikę tego życia³⁷. Wobec wartości człowiek nie może pozostać obojętny, bierny. Wartość apeluje, żąda, zachwyca, wzrusza, przeraża, zobowiązuje. Uczucie stanowi bezpośrednią, emocjonalną „reakcję” podmiotu na wartościowe stany. Owo podmiotowe otwarcie na wartości ukazuje wewnętrzną złożoność struktury przeżyciowej doświadczenia aksjologicznego. W nim podmiot poprzez uczucie odnosi się bowiem nie tylko do wartości będącej na zewnątrz jego samego, ale jednocześnie wewnętrznie potwierdza i konstytuuje własną podmiotowość jako wartość. Człowiek odznacza się bowiem zawsze charakterem aksjologicznym³⁸. Podstawowym, podmiotowym warunkiem doświadczenia wartości jest aksjologiczne „ja osobowe”, konkretna wartość osobowa³⁹. „W ten sposób podmiotowość staje się wartością pierwszą, ponieważ podług dialogowego rozumienia nie ma podmiotowości i osoby poza dialogiem, gdyż nie ma doświadczenia wartości”⁴⁰. Bez tego doświadczenia człowiek traci aksjologiczny horyzont, w tym także usprawiedliwienie bycia sobą, źródłową prawdę własnego bycia, do której dochodzi wyłącznie na drodze jakiegoś nieuprzedmiotawiającego-poznawczego przeżywania swojego „ja jestem”⁴¹.

³⁴ Brak rozróżnienia na poznanie i doświadczenie aksjologiczne wprowadza wiele niejasności terminologicznych, m.in. przypisywanie poznaniu aksjologicznemu jako doświadczeniu wartości braku bezpośredniości tego przeżycia, które kształtowane jest, a tym samym również zakłócanie, poprzez rozmaite zdolności poznawcze podmiotu. Por. A. Niemczuk, *Metapraczynna modyfikacja aksjologii fenomenologicznej*, [w:] P. Duchliński (red.), *Dziedzictwo aksjologii...*, dz. cyt., s. 102n; P. Orlik, *Wartościowanie...*, dz. cyt., s. 155; tenże, *Fenomenologia świadomości aksjologicznej (Max Scheler – Dietrich von Hildebrand)*, Poznań 1995, s. 144; H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum...*, dz. cyt., s. 261n.

³⁵ Por. W. Zuziak, *Aksjologia Louisa Lavelle'a wobec ponowoczesnego kryzysu wartości*, Kraków 2012, s. 111.

³⁶ Por. N. Hartman, *Ethik*, Berlin-Leipzig 1926, s. 161.

³⁷ Por. *Doświadczenie aksjologiczne...*, dz. cyt., s. 47, 49.

³⁸ Por. A. Węgrzecki, *Scheler...*, dz. cyt., s. 85.

³⁹ Por. J. Tischner, *Fenomenologia świadomości...*, dz. cyt., s. 407.

⁴⁰ B. Sipiński, *O doświadczeniu wartości pierwszej. Esej o różnicy aksjologicznej*, [w:] P. Duchliński, G. Hołub (red.), *Oblicza doświadczenia...*, dz. cyt., s. 208.

⁴¹ Por. J. Jagiełło, *Niedokończony spór...*, dz. cyt., s. 45n.

W obrębie analizowanej podmiotowości doświadczeniu aksjologicznemu mogą towarzyszyć zniekształcenia prawidłowego odczuwania wartości, wynikające z wadliwości czucia intencjonalnego, defektów sfery emocjonalnej⁴². Jednak nawet takiemu niesprawnemu czuciu wartości, swoistej ślepotie aksjologicznej, towarzyszy pewien rodzaj podstawowego, pierwotnego odniesienia aksjologicznego, nie jest ono zatem zupełnie obojętne na wartości⁴³. Podkreśla się również rolę moralnych kwalifikacji podmiotu, zwłaszcza w obszarze wartości wyższych (etycznych, duchowych itp.). Również ustosunkowanie człowieka wobec świata wartości ma znaczenie w umiejętności ich właściwego odczuwania. We wszystkich wspomnianych uwarunkowaniach chodzi o podmiotową zdolność aksjologicznego czucia, swoisty rodzaj „uczulenia”, wrażliwości na wartości, zmysł wartości⁴⁴.

Obiektywizm wartości

Doświadczenie wartości w swojej istocie związane jest ze sferą uczuciową człowieka. Nie oznacza to jednak, że uprawnione jest klasyfikowanie go jako zjawiska wyłącznie subiektywnego, zmysłowego⁴⁵. Spontaniczne akty uczuciowe nie stanowią tym samym irracjonalnych ludzkich doznań. W przeżyciach emocjonalnych w sposób źródłowy i aprioryczny⁴⁶ dany jest obiektywny sens przedmiotowy (obiektywny

stan rzeczy) wartości, obiektywność aksjologicznych kwalifikacji przedmiotów. „Akty emocjonalne dostarczają źródłowego materiału dla uchwycenia samoobecnej w nich zawartości treściowej. Za ich pośrednictwem odczuwamy bezpośrednio wartości jako jakości przysługujące przedmiotom”⁴⁷. Wartości są zatem wprowadzie przedmiotem subiektywnych doznań, ale zarazem kierują te doznania poza doświadczący podmiot, transcendują go w stronę odpowiednio ukwalifikowanych przedmiotów. Treści doświadczenia aksjologicznego pojawiają się w świadomości podmiotu w sposób samo zrozumiały i obiektywnie niepodważalny. „Otóż wszystko, co w doświadczeniu jawi się jako takie oto i czego sens narzuca się nam jako sam w sobie zrozumiały, musimy przyjąć do wiadomości i uznać za obiektywny”⁴⁸. Wartości cechuje komplementarność z przedmiotami, które są ich nosicielami. W tym sensie nie można o nich mówić jako niesamodzielnych bytach, siłach lub własnościach w rzeczach⁴⁹. Błędem jest również sprowadzanie ich do ludzkich pragnień bądź potrzeb czy też wyprowadzanie z jakichkolwiek zachowań społecznych. Mimo iż są one ściśle powiązane ze sferą emocjonalno-uczuciową, nie stanowią bowiem projekcji uczuć, fenomenów wyobraźni, subiektywnych doznań bądź złudzeń. Człowiek nie tworzy wartości, ale je zastaje, „a raczej odkrywa w świecie, chociaż nie stanowią rodzaju

⁴² Por. A. Węgrzecki, *Scheler...*, dz. cyt., s. 60. Odrębnym zagadnieniem są np. iluzje lub złudzenia w doświadczeniu aksjologicznym, które dotyczą refleksyjnego poznania wartości lub intencjonalnego czucia stanów uczuciowych. Por. P. Orlik, *Wartościowanie...*, dz. cyt., s. 153n.

⁴³ Por. P. Orlik, *Wartościowanie...*, dz. cyt., s. 154; P. Orlik, *Fenomenologia świadomości...*, dz. cyt., s. 148.

⁴⁴ A. Węgrzecki, *Scheler...*, dz. cyt., s. 29; J. Tischner, *Myślenie według wartości...*, dz. cyt., s. 429.

⁴⁵ Por. T. Skarżyńska, *Problemy „wglądu w istotę”...*, dz. cyt., s. 182; H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum...*, dz. cyt., s. 185.

⁴⁶ „Aprioryczny” w sensie – dany w sposób „oczywisty”, „nieobalalny”, nie zaś jako „nieoparty na doświadczeniu” czy „rozumowy”. Por. P. Orlik, *Fenomenologia świadomości...*, dz. cyt., s. 28.

⁴⁷ A. Siemianowski, *O udziale i roli uczuć...*, dz. cyt., s. 28; por. M. Pyka, *O uczuciach, wartościach i sympatii. David Hume, Max Scheler*, Kraków 1999, s. 237n.

⁴⁸ A. Siemianowski, *O udziale i roli uczuć...*, dz. cyt., s. 29n.

⁴⁹ Por. tamże, s. 47; H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum...*, dz. cyt., s. 233.

ciał lub pewnej kategorii ich cech”⁵⁰. Podmiot ludzki czując wartości w jakiś sposób odnosi je do siebie, a przez to uprzedmiotawia. Jednak ta przedmiotowość nie wyczerpuje ich treści, pozostaje w nich bowiem istotowa, pozapredmiotowa warstwa⁵¹.

Również wspomniane zniekształcenia w sferze podmiotowego czucia wartości nie dezawuuują obiektywnego charakteru doświadczenia aksjologicznego oraz obiektywizmu aksjologicznych fenomenów. Dlatego człowiek pozbawiony któregoś ze zmysłów bądź zupełnie niewrażliwy na doznania np. natury estetycznej nie stanowi przykładu uwierzytelniającego brak tych obiektywizmów. Podobnie jest zresztą także w przypadku złudzenia aksjologicznego na poziomie refleksyjnego poznania.

Równowaga pomiędzy antynomiami

Jak wykazano powyżej, ludzki podmiot oraz odczuwaną przez niego wartość charakteryzuje pewna istotowa odrębność i autonomia. Zarówno swoiście podmiotowy, jak i przedmiotowy charakter doświadczenia aksjologicznego związany jest bowiem z pewnymi wyłącznymi specyfikacjami po obu stronach. „Niezależność wartości od przeżycia wartości nie oznacza jednak całkowitego braku między nimi związku”⁵². Ich wzajemna zależność jest wręcz warunkiem koniecznym doświadczenia wartości. W przypadku tego przeżycia chodzi bowiem o swoistą sytuację aksjologiczną, która jest możliwa wyłącznie przy założeniu odrębności zarówno bieguna podmiotowego,

jak i przedmiotowego oraz jednoczesnej „zgody” pomiędzy tymi biegunami. Doświadczenie wartości stanowi nierozzerwalną, fenomenalną całość tych odniesień, równowagę pomiędzy subiektem i aksjologicznym fenomenem⁵³. Z punktu widzenia aksjologii fenomenologicznej brak któregośkolwiek z tych biegunów czyniłby to doświadczenie niemożliwym⁵⁴. Właśnie z uwagi na fenomenologiczny sposób ujmowania istoty zjawisk zasadne staje się zatem wykazanie nierozzerwalności tego podmiotowo-przedmiotowego związku. „Między różnymi przeżyciami emocjonalnymi a wartościami zachodzą ściśle związki istotowe; odpowiednie wartości są zawsze noematycznymi korelatami odpowiednich uczuć, a więc czymś, co przychodzi do nas z przedmiotu, a nie z nas samych, czyli z podmiotu”⁵⁵. Doświadczenie aksjologiczne w tym podwójnym wewnętrznio-zewnętrznym spostrzeżeniu ujawnia jednocześnie dualistyczny charakter świadomości aksjologicznej. Jest ona bowiem zarazem świadomością siebie, jak i odczuwanego fenomenu⁵⁶.

Doświadczenie aksjologiczne znosi pewną wewnętrzną opozycję podmiot-przedmiot, wprowadza swego rodzaju zgodę pomiędzy odseparowanymi biegunami. Zgoda ta opiera się na właściwych każdej stronie możliwościach. Przedmiot doświadczenia jest ujmowany poprzez podmiotową możliwość czucia, zaś podmiot poprzez „możliwości” zawarte w aksjologicznych przedmiotach. Kluczem do rozumienia tych możliwości staje się z kolei wzajemne podmiotowo-przedmiotowe odniesienie, swoiste obustronne „bycie dla”.

⁵⁰ A. Węgrzecki, *Scheler...*, dz. cyt., s. 46.

⁵¹ Por. H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum...*, dz. cyt., s. 287.

⁵² Tamże, s. 147.

⁵³ Por. Z. Majewska, *Kryteria typologii...*, dz. cyt., s. 126.

⁵⁴ Por. W. Zuziak, *Aksjologia...*, dz. cyt., s. 110.

⁵⁵ A. Siemianowski, *O możliwości uprawiania etyki wartości*, [w]: P. Duchliński (red.), *Dziedzictwo aksjologii...*, dz. cyt., s. 47.

⁵⁶ Por. M. Scheler, *Normatywne...*, dz. cyt., s. 34.

Owo „bycia dla” wskazuje bowiem na sposób istnienia zarówno podmiotu, jak i przedmiotu doświadczenia wartości. Sposobem istnienia przedmiotu jest przeto możliwość jego subiektywnego odczucia przez podmiot, zaś sposobem

istnienia podmiotu jest „narzucające się” istnienie obiektywnych wartości. W doświadczeniu aksjologicznym człowiek usprawiedliwia zatem istnienie wartości, natomiast wartości usprawiedliwiają jego własne istnienie⁵⁷.

Bibliografia

- H. Buczyńska-Garewicz, *Uczucia i rozum w świecie wartości. Z historii filozofii wartości*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975
- P. Bukowski, *Zgoda między antynomiami – propozycja antropologii „zakorzenienia i emancypacji” w ujęciu Chantal Delsol*, [w]: *Filozofia a praktyka*, L. Kopciuch (red.), Lublin 2015, s. 255–274.
- N. Hartmann, *Ethik*, Berlin-Leipzig 1926.
- J. Jagiełło, *Niedokończony spór o antropologię filozoficzną*, Warszawa 2011.
- Z. Majewska, *Kryteria typologii doświadczenia aksjologicznego*, [w]: P. Duchliński (red.), *Dziedzictwo aksjologii fenomenologicznej. Studia i szkice*, Kraków 2011, s. 125–144.
- A. Niemczuk, *Metapraczynna modyfikacja aksjologii fenomenologicznej*, [w]: P. Duchliński (red.), *Dziedzictwo aksjologii fenomenologicznej. Studia i szkice*, Kraków 2011, s. 97–123.
- P. Orlik, *Fenomenologia świadomości aksjologicznej (Max Scheler – Dietrich von Hildebrand)*, Poznań 1995.
- P. Orlik, *Poznanie wartości za pomocą uczuć intencjonalnych – koncepcja Maxa Schelera*, [w]: T. Buksiński (red.), *Prawda i wartości w poznaniu humanistycznym*, Poznań 1992, s. 85–112.
- P. Orlik, *Wartościowanie a ocenianie*, [w]: T. Buksiński (red.), *Człowiek w świecie znaczeń*, Warszawa 1991, s. 145–157.
- W. Prusik, *Fenomenologia wartości. Max Scheler i Nicolai Hartmann*, Szczecin 2011.
- M. Pyka, *O uczuciach, wartościach i sympatii. David Hume, Max Scheler*, Kraków 1999.
- M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und materiale Wertethik. Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus*, Bern 1954.
- M. Scheler, *Dobra a wartości*, [w]: W. Galewicz (red.), *Z fenomenologii wartości*, Kraków 1988, s. 46–59.
- M. Scheler, *Normatywne i deskryptywne znaczenie „ordo amoris”*, [w]: *O miłości. Antologia*, M. Grabowski (red.), Toruń 1998, s. 15–47.
- M. Scheler, *Wartości „wyższe” i „niższe”*, [w]: W. Galewicz (red.), *Z fenomenologii wartości*, Kraków 1988, s. 67–84.
- M. Scheler, *Z fenomenologii życia emocjonalnego*, [w]: A. Węgrzecki, *Scheler*, Warszawa 1975, s. 189–197.
- A. Siemianowski, *O możliwości uprawiania etyki wartości*, [w]: P. Duchliński (red.), *Dziedzictwo aksjologii fenomenologicznej. Studia i szkice*, Kraków 2011, s. 35–56.
- A. Siemianowski, *O udziale i roli uczuć w doświadczaniu wartości*, [w]: P. Duchliński, G. Hołub (red.), *Oblicza doświadczenia aksjologicznego. Studia i rozprawy*, Kraków 2011, s. 19–39.
- B. Sipiński, *O doświadczeniu wartości pierwszej. Esej o różnicy aksjologicznej*, [w]: P. Duchliński, G. Hołub (red.), *Oblicza doświadczenia aksjologicznego. Studia i rozprawy*, Kraków 2011, s. 187–209.
- T. Skarżyńska, *Problemy „wglądu w istotę” w fenomenologicznej fazie poglądów filozoficznych Maxa Schelera*, [w]: „*Studia Filozoficzne*” 4(245) 1986, s. 175–188.
- K. Stachewicz, *Doświadczenie aksjologiczne w perspektywie wyrażalności i niewyrażalności*, [w]: P. Duchliński, G. Hołub (red.), *Oblicza doświadczenia aksjologicznego. Studia i rozprawy*, Kraków 2011, s. 41–59.
- J. Tischner, *Fenomenologia świadomości egotycznej*, [w]: tegoż, *Studia z filozofii świadomości*, Kraków 2006, s. 129–422.
- J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Kraków 1993.
- A. Węgrzecki, *O poznawaniu drugiego człowieka*, Kraków 1992.
- A. Węgrzecki, *Scheler*, Warszawa 1975.
- W. Zuziak, *Aksjologia Louisa Lavelle’a wobec ponowoczesnego kryzysu wartości*, Kraków 2012.

Mgr Przemysław Bukowski – doktorant, Wydział Filozoficzny, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie.

⁵⁷ Por. J. Tischner, *Myślenie według wartości...*, dz. cyt., s. 365.